

GÖNÜLLÜ SÜRGÜN DEVRESİNDE HAKKINDAYAZILANLARDAN HAREKETLE MEHMED AKİF'İN DURUŞUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME¹

AN ANALYSIS OF MEHMET AKIF'S STANCE DURING HIS VOLUNTARY EXILE
BASED ON AD INTERIM WRITTEN WORKS

Abuzer KALYON*

Filiz KALYON**

Öz

Mehmed Âkif Ersoy, Millî Mücadele'nin zor zamanlarında İstiklâl mücadelesine verdiği destekle tanınmaktadır. Millî Mücadele öncesinde de şairin Çanakkale kahramanlığı için kaleme aldığı şiir onun millî ve manevi hisleriyle zaferi anlatış gücünü gözler önüne sermektedir. Mehmed Âkif'i İstiklâl şairi olmaya götüren süreç aynı zamanda memleketin dâhilinde istilacı güçlere karşı verilen mücadele sürecinin kendisidir. Millî Mücadele hareketinin muvaffakiyete ulaşması için Mehmed Âkif, her türlü tarihi, edebi ve dinî birikimini kullanarak camilerde verdiği vaazlarla halkı mücadeleye destek olmaya davet etmiştir. Millî Mücadele'ye memleket dâhilinde yoğun bir şekilde katılım sağlanarak desteklenmesinde Mehmed Âkif'in verdiği vaazların tesiri fazladır. Mehmed Âkif'in kaleminden anlamını bulan İstiklâl Marşı Millî Mücadele'nin ve zafer sonrası da Türkiye Cumhuriyeti'nin millî marşı olur. Cumhuriyetin ilk iki yılındaki yeni anayasanın kabulü ve bazı ideolojik değişiklikler sebebiyle Mehmed Âkif Ersoy çok sevdiği memleketinden ayrılarak ömrünün on bir senesini geçireceği Mısır'ın başkenti Kahire'ye gider. Bu gidiş aslında bir gönüllü sürgün tercihidir. Mehmed Âkif'i Türkiye'yi terk etmek mecburiyetinde bırakan siyasi sebeplerin yanında bazı kalemşörların yazdıklarının da gözardı edilmemesi gerekmektedir. Mehmed Âkif Ersoy günümüzde de hakkında en fazla konuşulan ve araştırmalar yapılan şahsiyetlerden birisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada Mehmed Âkif'in gönüllü sürgün aşamasında Türkiye'deki değişik yayın organlarında hakkında yazılanlardan örnekler verilerek şairin bu yazılanlar karşısındaki tutumu ile alakalı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

18

Anahtar kelimeler: Mehmed Âkif Ersoy, sürgün yılları, hakkında yazılanlar

Abstract

Mehmed Âkif Ersoy is known for his support to the Independence struggle during the difficult times of the National Struggle. The poem that the poet wrote for the heroism of Çanakkale before the National Struggle reveals his power to describe the victory with his national and spiritual feelings. The process that led Mehmed Âkif to become a poet of independence is also the process of struggle against the invading forces in the country. In order for the National Struggle movement to be successful, Mehmed Âkif invited the people to support the struggle with his sermons in mosques, using all his historical, literary and religious knowledge. The sermons of Mehmed Âkif had a great influence on the support of the National Struggle by intense participation in the country. The National Anthem, which found its meaning in the pen of Mehmed Âkif, became the national anthem of the National Struggle and the Republic of Turkey after the victory. Due to the adoption of the new constitution in the first two years of the Republic and some ideological changes, Mehmed Âkif Ersoy leaves his beloved country and goes to Cairo, the capital of Egypt, where he will spend eleven years of his life. This departure is actually a choice of voluntary exile. Besides the political reasons that compelled Mehmed Âkif to leave Turkey,

¹Bu çalışma, İKSAD tarafından 12 Mart 2022'de İstanbul'da düzenlenen "Kabulünün 101. Yılında İstiklâl Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan tebliğin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş metnidir.

* Dr. Öğrt. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, abuzer.kalyon@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0594-9920

** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, filiz.kalyon@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7523-4168

the writings of some pencils should not be ignored. Mehmed Âkif Ersoy is one of the most talked about and researched personalities today. In this study, evaluations will be made about the stance of the poet in the face of these writings by giving examples of what was written about Mehmed Âkif in various publications in Turkey during the voluntary exile phase.

Key words: Mehmed Âkif Ersoy, years of exile, written about him

Giriş

Türk edebiyatının ve Millî Mücadele'nin büyük şahsiyetlerinden olan Mehmed Âkif Ersoy'un İstiklâl Harbinin zorlu şartlarında kaleme aldığı şiiri İstiklâl Marşı, mücadele sürecinde cephede çarpışanlara moral gücü vermiş ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin millî marşı olmuş ve Anayasa'daki yerini almıştır.

İstiklâl mücadelesinin hemen ardından Cumhuriyetin ilanı ve yeni konjonktürel durumun tasarruflarıyla rejime yakın olan birtakım muharrirlerin ağır sataşmaları sebebiyle Mehmed Âkif Ersoy, Türkiye'de duramamıştır. Mehmed Âkif, hayatı boyunca kişilik özelliği hâline getirdiği dik duruşu ve haysiyetli yapısı, şahsiyetinden taviz vermeyen özelliğiyle şahsına yapılan ilkel sataşmalar karşısında çok sevdiği vatanından ayrılmak zorunda kalarak hayatının son on bir senesini geçireceği Mısır'ın başkenti Kahire'ye hareket etmiştir.

Mehmed Âkif'i memleketinden gönüllü sürgün olarak tabir edilegelen ayrılışa iten temel sebepler olarak rejime yakın durmak isteyen daha çok “kraldan çok kralcı”ların Âkif'e sınır tanımayan sataşma ve hakaretleri düşünülebilir. Mehmed Âkif Ersoy'a karşı yapılan bu aşağılamanın eksenini onun “Arnavut” kimliğinden hareketle yapılan sataşmalar da oluşturmaktadır.

Bu hususla alakalı olarak Mehmed Âkif Ersoy'a yapılan sataşmalar hakkında torunu Selma Argon hanımefendiden de bizzat dinlediğimiz bir hususu Düccane Cündioğlu'ndan naklediyoruz.

Osman Yüksel Serdengeçti'nin 31 Aralık 1967 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde –Hasan Basri Çantay'dan naklen - verdiği şu bilgiler: Çanakkale zaferinin yıldönümüdür... Bir tören yapılıyor... Çanakkale şehitleri anılacak... Zamanın meşhur zibidi şairi kürsüye geliyor:

Maalesef” diyor; “Çanakkale Şehitleri için güzel, şehitlerimizin şanına lâyık bir Türk şairi tarafından şiir yazılamadı. Çanakkale destanını yazan maalesef Türk değildir. Çaresiz Türk olmayan bir adamın şiirini okuyacağız.” Yavesini savuruyor. İstemeye istemeye Âkif'in şiirini okuyor. (...)

Merhum bu hadiseyi duyunca çok pek çok müteessir oluyor. O kadar ki koskoca adam bir çocuk gibi ağlıyor. Çanakkale Şehitleri'nden onu ayırmak, “Sen Türk değilsin!” demek... tahkir etmek... Âkif'in en hassas yerine, en hassas teline dokunmak... Bu

hareket ve hakaret zamanın zamane şairi, devlet şairi, resmi şairi tarafından yapılmış... Tam o sırada da gençliğinin kısm-ı azamını hamamda geçirmiş bir yazar, bir başmakale yazmış... Âkif'e "Hadi git artık, sen kumda oyna!" demiş. Âkif bunu da duyuyor... Ve artık Türkiye'de duramıyor (Cündioğlu, 2005:13-14)².

Elbette Âkif, Arnavut kimliğini kendisi vurguluyor ama milliyetçilik yapma fikriyle değil; memleket birliğini bir tarafa bırakanları ve kendi kavimlerini öne sürenleri uyarmak için yapmaktadır:

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavut'um...

Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!...

Bu mısralar, Safahat'ın 3. kitabı olan Hakkın Sesleri'nde geçmektedir. Bu mısraların olduğu şiirin başlarında yer alan şu ifadeler, Mehmed Âkif'in sadece kendi mensubu olduğu Arnavut ırkını değil; diğer kavimleri yüceltenleri de ikaz ettiği aşikârdır:

Hani, milliyetin İslam idi... Kavmiyyet ne!

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şerîatte yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!

Arap'ın Türk'e; Lâz'ın Çerkez'e, yahut Kürd'e;

Acem'in Çin'liye rüçhâni mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.

En büyük düşmanıdır rûh-ı Nebî tefrikanın;

Adı batsın onu İslama sokan kaltabanın!

Şu senin âkıbetin bin bu kadar yıl evvel,

Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel? (Çelik, 2017:230)

Hani, milliyetin İslam idi... Kavmiyyet ne!

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine.

Âkif, bu mısralarla sormakta daha doğrusu fikirlerini pekiştirip haykırmaktadır. İslami terminolojide "milliyet", din anlamında kullanılmaktadır. Âkif'in vurguladığı:

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine

² Cündioğlu'nun bu tespitlerine başka bir çalışmada da yer verilmiştir. Bkz. Abuzer Kalyon, Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Günleri, 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy, Ankara: TYB Yay. 2017, s.122.

ifadesiyle “dinine” sınımsıkı sarılıydın anlamının çıkarılması gerektiği tartışmasız bir gerçektir. Mehmed Âkif’in bu şekilde olan bütünleştirici tarafını görmeyip veya görmek istemeyip O’nun Arnavut olduğundan hareketle ayrıştırılması ve dışlanması kendisini ziyadesiyle rahatsız etmiş ve çok sevdiği vatanında daha fazla duramayacak bir hâle gelmiş ve herkesin malumu olduğu gibi Mısır’a hareket etmiştir. Mısır’da vatan hasretiyle tutuşan Mehmed Âkif Ersoy’un Türkiye’den ayrılış ve vefat etmeden hemen önce memlekete dönüşü ile vefatı sonrası hakkında Türkiye’de önemli fikir yazıları ve haberler neşredilmiştir. Bu neşriyatın bir kısmı Mehmed Âkif’i hakiki özellikleriyle yansıtırken bir kısmı da Mehmed Âkif’i taraflı bir şekilde ele alıp sataşmalarda bulunmaktadır.

Mehmed Âkif Ersoy gibi, paraya ihtiyacı varken “işin içinde para ödülü” var diye İstiklâl Marşı yarışmasına girmek istemeyen yüksek şahsiyetli birisine vefasızlık yapıldığından asla şüphe yoktur.³

Mehmed Âkif’in Türkiye’de duramayıp Mısır’a gidiş sebebini de asıl olarak bu tür sataşma ve hakaretler oluşturmaktadır.

Mehmed Âkif Ersoy’un maruz kaldığı sıkıntılara daha fazla tahammül edemeyerek Mısır’a gidişi hayatının on bir senesini orada geçirmesi günümüzde de gündemde tutulan konulardan birisidir. Mehmed Âkif’in Mısır’a gidişinin en net sebebi kendi ifadesiyle cevaplanmaktadır:

Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatani satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum (Düzdağ, 2003: 15).

Mehmed Âkif Mısır’daki çileli senelerinde ve memlekete dönüşünde bile Türk hükümeti tarafından takip edilmiştir (Düzdağ, 2003: ekler kısmı).

Cumhuriyetin başlarından itibaren yeni gelişmekte olan konjonktürel durumdan zarar gören sadece Mehmed Âkif Ersoy değildir. Nazım Hikmet, Bediüzzaman Said-i Nursi, Süleyman Hilmi Tunahan, Halide Edip Adivar, Zekeriya - Sabiya Sertel, Sabahattin Ali gibi pek çok fikir ve edebiyat adamı, din adamları sıkıntılar yaşamışlardır.

Said-i Nursi, ömrünün yaklaşık 35 senesini hapis ve sürgünlerde geçirmiştir. Vefatından sonra da naaşıyla uğraşılmış; defnedildiği Şanlıurfa Halilürrahman Dergâhındaki istirahatgâhından hukuksuz ve insanlık dışı bir muameleyle alınarak bilinmeyen! bir yere nakledilmiştir (Badıllı, 1990: 1775-1783).

³ Mehmed Akif’in karşılaştığı vefasızlığı değerlendiren bir çalışma için bkz. Levent Bilgi, Mehmed Âkif’in Vefası, Mehmed Âkif’e Vefasızlık, Harran İlahiyat Dergisi, Harran İlahiyat Journal Sayı/Issue: 47, Haziran/June 2022, 185-208

Eli kalem tutup salt dini ve fikri mücadelelerine devam edip sıkıntı yaşayan münevverlerin isimlerini bile zikretmeye sayfaların yetmeyeceği kanaatindeyiz.⁴ Mevzubahis şahsiyetlerden birisi de Kur'an'ı öğretmeyi kendisine en ulvî vazife addeden Süleyman Hilmi Tunahan hazretleridir. Bazı tutuklanmalarında tabutluklarda bekletilmiştir. Teferruatlı bilgi için bkz.

<https://tunahan.org/hayati/kronoloji/>

Şiirleri dünyanın pek çok diline tercüme edilen Nazım Hikmet'in kovuşturma serüvenini örneklemesi açısından Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'nın sitesinde yer alan açıklamalardan bir bölümünü bilgi notu olarak paylaşıyoruz:

Nâzım Hikmet ile ilgili saptayabildiğimiz davaların sayısı on birdir; ilk kez 1925 yılında yargılanmıştı, daha sonra, neredeyse iki yılda bir mahkeme önüne çıktı. Bazı yıllarda ise, iki hatta üç kez yargılandığı oldu. Hakkındaki son yargılama 1938 yılında yapıldı. Bu yargılamalara bağlı olarak toplam otuz dört yıla yakın ağır hapis cezasına mahkûm edildi. Çeşitli tarihlerde çıkarılan af yasaları nedeniyle, bu cezaların yalnızca on altı yıla yakını infaz edildi. Verilen cezalardan on üç yılını ise, aralıksız olarak çekti. Emniyet Müdürlüklerindeki ya da Harp Okulu ve Erkin Zırhlısı'ndaki gözaltı uygulamalarını saymazsak, İstanbul, Ankara, Bursa, Rize ve Çankırı illerindeki askeri ve sivil olmak üzere çeşitli tutukevi ve cezaevlerinde tutuldu.

<https://www.nazimhikmet.org.tr/nazim-hikmet/davaları/> (erişim:23/12/2021).

22

Sabiha Sertel'le alakalı olarak da tanıtım sitelerindeki ifadelerden yaptığımız seçkiyi olduğu gibi aktarıyoruz:

1912 yılında, ailesiyle birlikte Selanik'ten İstanbul'a göç etmek zorunda kalmasıyla başlayan çalkantılı yaşamı yasaklamalar, tutuklamalar ve sürgünlerle devam etmiş olsa da Sabiha Sertel, ömrü boyunca baskılara boyun eğmemiştir.

Sabiha - Zekeriya Sertel, 1924 ile 1931 yılları arasında Resimli Ay dergisini çıkarmaya başlamışlardır. Zekeriya Sertel ise, 1924 yılında Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın dergisinde yayımlanan bir yazısından ötürü Sinop'ta kalebentliğe mahkûm edildiğinde Sabiha Sertel, 3 yıl boyunca dergiyi tek başına yönetmiştir. Bu dönemde Sertel, Resimli Ay ve Resimli Perşembe dergilerinde 'Cici Anne' takma ismiyle kadın-erkek ilişkilerine dair yazılar yazarken kendi ismiyle de siyasi metinler kaleme almaya devam etmiştir. Sertel, makalelerinde işçi sınıfının haklarını savunmuş, sosyal ve politik düzeni eleştirmiştir

<https://10layn.com/sabiha-sertel/> (erişim:12/02/2022).

⁴ Dinî mensubiyetlerinden dolayı sıkıntı çektilen şahsiyetlerle alakalı pek çok yayın yapılmıştır. Bunlardan birisi için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yayınları, İst. 2008.

Düşünürlerimizin karşılaştığı baskıları örneklemek açısından Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kâzım Karabekir Paşa örneği üzerinde de durmak yerinde olacaktır diye düşünüyoruz. Paşa'nın karşılaştığı baskılar pek çok muhafazakâr, milliyetçi ve ümmetçi yazar-araştırmacı tarafından değişik neşriyat vasıtasıyla gündeme getirilmişti. Biz de sol yelpazenin önemli araştırmacı ve yazarlarından olup kendisine yapılan suikastın maalesef hâlâ karanlıkta kaldığı Uğur Mumcu'nun kitabından şu ifadeleri aktarıyoruz:

... Karabekir, “İstiklâl Harbimizin Esasları” adlı kitabı yazmış; bu kitap, daha baskıdayken toplatılıp yakılmış; Paşa'nın İstanbul Erenköy'deki köşkü basılarak kitabın kaynağı olan belgelere el konmuş. 1933'de yakılan bu kitap, 1951 yılında yeniden yayımlanmış (Mumcu, 1995: 9).

Mehmed Âkif Ersoy'un Sürgün Aşamasında ve Vefatı Sonrasında Neşredilen Yazılardan Bazıları

A. İthamda Bulunan Yazı Örnekleri

Nurullah Ataç

Yapılan sataşmalar Mehmed Âkif'in şahsıyla sınırlı kalmayıp zaman zaman İstiklâl Marşı'nı da hedef almıştır. Bu hususta dikkate değer şu örneğe temas etmeden geçemeyeceğiz. Yeni kurulan Cumhuriyet ve devrimlerin savunucu kalemlerinden Nurullah Ataç, Akşam gazetesinin 6 Mart 1937 tarihli sayısında kaleme aldığı makalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“... Şiir tarafından vazgeçelim, Âkif'in manzumesi bugün bizim milli marşımız olabilir mi? İstiklâl bizim için aşılmış bir idealdir. İstiklâl zamanında kapitülasyonlar devrinde İstiklâl bir idealdir; fakat istiklâline ermiş bir cem'iyet: “Ben İstiklâl isterim diyemez ya... Fakat istiklâl Marşı; bizim istilâdan, kapitülasyonlardan kurtulmak için çarpıştığımız, kanımızı döktüğümüz günlerde yazılmıştır; o günleri hatırlattığı için doğru; fakat...”

İstiklâl Marşı'nda bizim bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir şey yoktur. “Lâ-kavmiyyete fi'l-İslâm” (İslam'da ırkçılık yoktur) düşüncesiyle yazıldığı için Türk'ten, Türkiye'den bahsedemez. İçinde ezan vardır, minare vardır, imanı, müezzini, kayyumunu ile bütün cemaat vardır, millet yoktur. Doğrusu bir marş değil, bir ilahi, bir “tazarru”dur.

O güfte bugünkü Türkiye'yi temsil edemez. Hani Cumhuriyetin ilk günlerinde “Osmanlı postaları” pullarını kullanıyorduk; bittabi zaruri idi ve gördüğümüz zaman: “muvakkattır” diyorduk. İstiklâl marşı da bize öyle “muvakkat” gözüküyor. Fakat

günler, yıllar geçiyor, o pulun üzerine bir “surcharge” bile vurulmuyor. Bize şimdi, ideallerimize uygun hiç olmazsa onlarla tezat teşkil etmeyecek bir marş lazım. Niçin yazılmasın? Bugünkü şairlerimiz Mehmed Âkif kadar da mı yazamazlar?

İstiklâl marşı, bestesi ile de bir milli marş değildir...

Nurullah Ataç, aynı makalede, Onuncu yıl marşından da şu şekilde bahsetmektedir:

“Onuncu yıl marşını, iyi kötü söyleyebiliyorum; Hele kalabalık içinde pekâlâ oluyor. İstiklâl marşını çok uğraştım, “Korkma”sını bile bir türlü söyleyemiyorum. Bu hususta yalnız değilim; vatandaşların birçoğu bu hususta benim gibidir. Bu bestenin zor olması, güzelliğine de delil değildir. Deutschland ueber alles’in (Almanya, her şeyin üzerindedir) bestesi hem çok güzel, hem de çok kolaymış. Onu Almanların musiki istidadı olmayanları da söyleyebilirmiş.

Görüldüğü gibi Ataç, İstiklâl marşıyla alakalı düşüncelerinde vatandaşlar adına da görüşünü ifade etmekten çekinmemektedir. Marş değişikliğinden sonra İstiklâl Marşına ne olacağı konusunda da görüş belirtmektedir:

İstiklâl marşı elbette kaldırılamaz. Tarihimizin, inkılâp tarihimizin bir anını gösterir. Öyle ama milli marşlardan biri olarak kalır; başlıca milli marşımız o değil, bir İstiklâl marşı olur (Nurullah Ataç, Akşam gazetesi 6 Mart 1937, akt. Çantay, 1966: 363-364).

24

Hasan Âli Yücel

Milli Eğitim Bakanlığı da yapmış olan Hasan Ali Yücel Mehmed Âkif’in vefatından bir hafta sonra Akşam gazetesinde neşredilen Mehmed Âkif’le alakalı makalesinde şu ifadelere yer vermiştir:

... Mehmed Âkif, her hadiseyi din bakımından görürdü ve o gözle göstermeye çalışmıştır. Adalet deyince hayalinde Hazreti Ömer, şecaat deyince Hazreti Ali canlanır bir duyguda idi. Onun için milletin her türlü felaketlerden kurtulup ereceği bahtiyarlığı; gelecek günlerde değil, geçmiş zamanlarda arardı. Mehmed Âkif’in telkine çalıştığı (Asr-ı Saadet) çöllere ortasında, zamanda ve mekânda bugün olduğumuz yerden daha arkada bir yeşil vahaya benzetilebilir. Âkif buna inanırdı. Onun kudret kaynağı bu İslâmî imandadır... Mehmed Âkif mümindir çünkü imanında samimi ve bundan dolayı da kuvvetli idi.

... İstiklâl mücadelesinden sonra Mehmed Âkif, cemiyette gördüğü değişmelere inanmadı ve inanmadığı için de uymadı.

... Mehmed Âkif, son zamanlarda yazmayı tasavvur ettiği (Haccetülvedâ’)’ı ile değil, Mısır’dan İstanbul’a hicretiyle bu dalâletini, mübarek vücudunun ölümünden sonra bile

göğsünde taşıyan Türk vatanına karşı ödemiş ve affettirmiş sayılmalıdır. (Yücel, Akşam gazetesi 4 Ocak 1937, akt. Çantay, 1966: 345).

Yazısında zaman zaman Mehmed Âkif'i öven Hasan Ali Yücel'in bu yazıdaki son ifadesi son derece yakışıksızdır. Mehmed Âkif, memleketinin kendisini affedeceği bir harekette bulunmamıştır.

Agâh Sırrı Levend

Türk edebiyatı tarihi araştırmalarının kilometre taşlarından olan Âgâh Sırrı Levend de Yeni Türk Mecmuasında Mehmed Âkif hakkında kaleme aldığı makalesinde Âkif'in, şairlik ve şahsiyet yönleriyle topyekun değerlendirilmesi görüşündedir.

Mehmed Âkif'in ölümü, onun şahsiyeti hakkında muhtelif kıymet hükümlerinin ortaya konmasına vesile oldu. Safahat şairi gibi, edebiyat tarihimizde önemli bir yer alacak olan edebi bir şahsiyet hakkında verilecek hükümlerin, sanat sahasında telakki ekol ve mizaç farkını taşıması kadar tabii bir şey olamaz.

Nitekim vaktiyle Safahat'ın ilk kısmı neşredildiği zaman bu münakaşalar kendini gösterdi. Saf ve halis şiir arayanlar onu beğenmediler. Sosyal bakımdan görenler ise takdir ettiler. Edebiyat tarihi kendi devri ve janrı içinde ona ait hükmünü verecektir.

Ölümünden sonra ise bu kıymet hükümlerinin yalnız edebi şahsiyeti etrafında kalmayarak tek mil şahsiyetini kucaklayacak derecede genişlemesi bir memleket münevver ve mütefekkeri sıfatıyla bugünkü inkılap Türkiyesi içindeki mevkiinin tayini elbette lazım idi.

... O ferdî duygulara kıymet vermez, gönül endişesi taşımaz Müslümanlığı her türlü kıymetin üstünde sayar. Eski devirleri hususiyile Saadet asrını daima hasretle anar. Ömer'in adaletini hatırlar ve anar...

... Mehmed Âkif'in ölümü ile artık milli vasfını taşıyacak bir şair kalmadığını söyleyenler oldu.

Bu iddiaya başka mamleketlerde de rast gelmekteyiz. Zaman zaman Fransız gazeteleri de kıymet ve şöhret kazanmış herhangi bir şairin ölümü ile milli şairden mahrum kaldıklarını teessürle yazarlar. Vaktiyle Edmonol Rostand ölümü ile de bu iddia ortaya atılmış ve uzun süren bir münakaşaya kapı açılmıştı.

Ben burada milli şair tabiri üzerinde yeniden duracak değilim, ancak milli şair vasfının, hiçbir vakit burada olduğu kadar yersiz kullanılmamış olduğuna işaret etmek isterim. Herkese tereddütsüz olarak bu vasfi verenler bile Mehmed Âkif için bu sıfatı

kullanmakta haklı olamazlar. Ona milli şair demek, kendi istemediği bir vasfı isnad ederek ruhunu azaba sokmak demektir.

Âgâh Sırrı Levend, yukarıdaki cümleleriyle adeta Mehmed Âkif'e milli şair demenin O'nun ruhuna azap vereceğini söyleyecek kadar ileri gitmektedir.

Levend, aynı makalesinin devamında:

Mehmed Âkif, "Müslümanlık'ta kavmiyet olamaz" şiarının en koyu ve en mutaassıp müdafiidir. O'na göre Türk, Arap, Acem, Arnavut gibi unsurlar kendi kavmiyetlerine Müslümanlık camiası içinde eriterek hep birden bir Müslüman milliyeti teşkil etmişlerdir. Safahat'ın üçüncü kitabını teşkil eden (Hakk'ın Sesleri)'nde Arnavutlara hitap ederken:

Hani, milliyetin İslam idi... Kavmiyyet ne!

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şerîatte yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!

Arap'ın Türk'e; Lâz'ın Çerkez'e, yahut Kürd'e;

Acem'in Çin'liye rüçhâni mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.

diyor ve kendini şahit göstererek şu beyitlerle manzumesini bitiriyor:

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavut'um...

Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!...

Mehmed Âkif'ten bu beyti yazarak görüşlerini pekiştirme yoluna giden Agâh Sırrı Levend, O'na milli şair denmemesi gerektiği görüşünü tekrarlamaktadır, şöyle ki:

Hususiyle kendi ifadesi ortada dururken Mehmed Âkif'e milli şair demek kadar haksız bir isnat, hatta - kendi tabiri ile - bir küfür olamaz (Levend, Yeni Türk Mecmuası, 1/3/1937, akt. Çantay, 371-374).

Şükûfe Nihal

Şükûfe Nihal de Mehmed Âkif'in yüceliğini anlayamayan talihsizlerden birisi olarak şunları yazmaktadır:

Türk Arabsız yaşayamaz, kim yaşar der, delidir.

Bugünkü siyasi zaruretler içinde ancak kendi varlığına dayanarak kurtuluş yolunu bulan Türk'ün büyük idealini sezemeyerek onu "deli" diye tezyif eden bir adam.

Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.

diye bize on dört asır evvelki ihtiyaçların yarattığı rejimlerden bahseden iskolastik bir kafa... böyle bir kafanın milliyetçilikle zerre kadar ilgisi olamaz.

Âkif, muayyen bir sınıfın şairi değildir. Ben onda bir halk şairi vasfını da pek göremiyorum. O ümmetçi bir adamdır, en karakteristik tarafı koyu bir din adamı oluşudur. Safahat'ı baştanbaşa karıştırınız. Her fikirde, her mevzuda hep Allah, hep Nebi, Tûrusinalar, secdeler her ızdırapta, her arzuda İlâhî diye göklere açılan bir el... insani tarafı kuvvetli. Bunu “Hasta”da, , “Küfe’de” “Seyfi Baba”da filan görüyoruz. Âkif’in Türk inkılabına tek bir hizmeti yoktur. O bilakis bizim kanımız pahasına yarattığımız İnkılabın eserlerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp gitmiştir. Başından yine bizim malımız olmadığı söylenen fesi çıkarıp yerine bir başka biçimde bir çuha parçası geçirmeyi bir din, bir ahlâk meselesi yaparak yurdunu, milletini bırakan hurafelere takılmış bir adam.”

Şukûfe Nihâl, Mehmed Âkif’le ilgili değerlendirmelerine daha doğrusu sataşmalarına Onun “Hatıralar”daki şu mısralarından örnek vererek devam etmektedir:

Ne irfândır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;

Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Allah korkusu dediği cennet, cehennem, sırat, zebânî korkusu mudur? Bize mutlaka bir mükâfat karşılığı iyi olmamızı öğreten medrese terbiyesi... (vicdan) denilen ve bize en yakın hâkimin üzerimizdeki bu yaman kudretini inkâr ediyor. Türk ocakları, Türkçülük cereyanları gençliğe yeni idealler, yeni alevler aşılarken mukadderatımızı ancak milli şuurun kuvvetlenmesine bağlı iken yazdığı yazıya bakınız:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslamı uyandırmak için haykıracaktım.

Mehmed Âkif’ten bu mısraları nakleden Şükufe Nihal, şu soruyu sormaktadır:

Bütün bunlardan sonra biraz geç kalmış bir sual hatıra gelebilir: Âkif bir şair midir bir sanatkâr mıdır?

Sorusundan sonra hızını alamayarak:

Bence Âkif orijinal değil lisanında yüksek ve nezih değil milli inkılabımıza baş çevirmiş beşerî zekâyâ kültür seviyesi müsait olmayan bir insan... İsteyen kendisine sanatkâr payesi verebilir (Yeni Adam, 11 Mart 1937, s. 11-17, akt. Kalyon, 2017:136).

Münir Müeyyed Bekman

Açık Söz gazetesine Mehmed Âkif’in vefatından kısa bir süre önce kaleme aldığı yazıda;

... O memleketi terk ettiği sıralarda Atatürk, büyük inkılaplardan birini daha yapıyordu: Şapka inkılabı.

İşte memleket gençliğinin gözü önüne serilen ve kendisine lâıyk olduğu sevgi gösterilmedi diye şikâyet edilen şair!

“... Düşüncesi, itikadı ne şekilde olursa olsun, Türk şiirini onun kadar ileri götüren bir adam bizim için daima yenidir...” gibi düşünceler bile geri bir ruhun gerice tezahürlerinden başka bir şey değildir.

Onun memleketten uzak yaşadığı on bir sene içinde büyük inkılaplar olmuştur. Meselâ şapka inkılabı, tekkelerin kapatılması, Türk medeni kanunu, teşkilat-ı esasiye kanunundan dine ait maddelerin çıkarılması. Harf inkılâbı ve saire gibi... Bütün bu inkılaplar, eski bir devri kapayan ve bizi muasır seviyeye çıkaran hadiseler değil midir?

... Menemen hadisesi hâlâ sızlayan bir yara hâlinedir kalbimizde. Soruyorum, bu millî şair niçin sustu, niçin sanatının kudretini bütün bu hadiselerde göstermedi?

Bir değerinkılâp içinde değerlendirilmesi mücerred hükümlerle değil, inkılâbın hükümleriyle mümkündür. Kıymetler mücerred hükümlere dayandıkça kıymetsiz kalmaya mahkûmdur. Bu itibarla inkılapçı bir ruhun ona vereceğı hüküm sıfırdır (Açıksöz, 1/7/ 1936, akt. Çantay, 1966: 313-314).

İsmet Rasin Tümtürk

Mehmed Âkif Ersoy hakkında yazı kaleme alanlardan birisi de İsmet Rasin Tümtürk'tür. Bu kişi, Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Cenap Şahabettin'in oğludur. Mehmed Âkif hakkında şunları ifade etmektedir:

Âkif, Türk değildir. Bir kimse nüfus cüzdanında Türk yazıyor diye Türk olamaz. Olabilmesi için o adamın damarlarındaki kanın Türk olması lazımdır. O bir Arnavut'tur. Çanakkale şehitlerine yazdığı mersiyede kalkıp “Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi” diyen Âkif, Çanakkale'deki kahramanlarımızı namert Arap çapulcularına benzetebilmiştir. Ecdat deyince onun aklına Harunüreşit, Ebubekir, peygamber Muhammet gelir ama bir Cengiz, bir Mete, bir Oğuz gelmez (Yücel Dergisi, Şubat 1939, akt. D. Ali Taşçı, Tabutuna bayrak sarılmayan Mehmed Akif, <https://www.haber7.com/yazarlar/d-ali-tasci/1109733-tabutuna-bayrak-sarilmayan-Mehmed-akif> (erişim, 06/09/2022).

Bu yazdıklarıyla Mehmed Âkif Ersoy'u hakiki Türk olmadığı gerekçesiyle dışlamaya çalışan İsmet Rasin Tümtürk'ün soyadının aksine tam Türk olmadığıyla alakalı olarak da çeşitli

araştırmalar mevcuttur. Bu hususla ilgili olarak araştırmacı gazeteci Soner Yalçın'ın 30 Eylül 2007'de kaleme aldığı yazı dikkate değerdir.⁵

Zekeriya Sertel

1. *Âkif, hem millî bir şairdir hem İslamcı bir şairdir. Şiirlerinde millî evsâf olduğu gibi İslamiyete, saltanat hâkimiyetine karşı duyduğu iştiyak gayetle barizdir.*
2. *Âkif, bir küçük burjuva şairidir. Şiirlerinde küçük esnafın, halkın orta sınıfının ıstıraplarını yazmıştır. Ne yüksek sınıfın ne de proleteryanın şairi değildir.*
3. *Âkif'in Türk inkılabına hiçbir hizmeti yoktur. Âkif bizzat inkılapçı değil muhafazakârdır.*
4. *Âkif, aruzu daha Türkçeleştirmiştir fakat bir devir açacak, arkasından bir nesil sürükleyecek bir rol oynamamıştır.*
5. *Âkif'in şapka inkılabına karşı duyduğu reaksiyon, muhafazakârlığın bir neticesidir. Asırlık bir ananenin yıkılışına karşı duyduğu mürteci bir isyandır.*
6. *Âkif, küçük burjuvazinin sefaletini yazmıştır; fakat bunu şuurlu, muayyen bir ideoloji ile bir tez hâlinde müdafaa etmemiştir. Muhafazakâr bir adamdan hamle beklenemez.*
7. *Hayır... Âkif'in şiirlerinde görülen bazı insani duygular, İslamiyet ve Osmanlılıktan aldığı müphem duygulardır ki felsefî bir ideolojiye dayanmaz (Yeni Adam, nr. 168, 18/3/1937: 9, akt. Özlük: 2007: 211).*

29

Zekeriya Sertel'in, maddeler hâlinde özetlediği Mehmed Âkif hakkındaki görüş ve düşüncelerine mensubu olduğu sosyalist hareket cephesinden (kendince) baktığı bir gerçektir. Sertel'in Âkif'le alakalı bazı tespitlerinin de yerinde olduğunu söylememiz gerekiyor. Özellikle 1. maddede işaret ettiği husus. Sertel'in 2. ve 6. maddede birbiriyle yakın biçimde vurguladığı düşünce ve değerlendirme, tamamen sosyalist eksenden hareket edilerek aynı bakış açısıyla üzerinde durulmuştur. Bu bakış açısıyla yapılan değerlendirme 2. maddede bahsedilen "proleterya" ifadesinden daha net bir şekilde anlaşılmaktadır ki bu söylem, literatürde Marksist ve sosyalistlerin dillendirdiği özel kavramlardandır; "burjuva, proleterya ..." vb. Sertel'in bu maddedeki ifadeleri Mehmed Âkif'in hayat tarzından ve savunup yazdıklarından oldukça uzaktır. Âkif'in toplumdaki fakirlik ve sefaleti manzum hikâyelerinde net bir şekilde işlediği bir gerçektir. Bu gerçeğin görülememiş olması da şaşırtıcıdır!

Savunduğu düşünceleri ve kişiliğinden dolayı değişik devirlerde gözaltılar, hapisler yatan Zekeriya Sertel'in hayatı bir doktora tezine de konu edilmiştir.⁶

⁵ Bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/kim-daha-iyi-turk-gelin-kafatasinizi-olcelim-7390134> (erişim, 21/08/2022).

⁶ Bkz. Serdar Kara, Muhalif Bir Gazeteci ve Yazar Olarak Zekeriya Sertel, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Konya, 2021.

Mehmed Âkif'in fakirlik dâhil olmak üzere toplumdaki pek çok sıkıntıyla ilgilenmesi hususu değişik araştırmalara da konu yapılmıştır.⁷ Mehmed Âkif, çevresindeki sosyal ve ekonomik sıkıntılara duyarsız kalmayıp alakadar olan bir şahsiyettir. Onun bu konudaki tutum ve davranışları şiirlerinde açıkça görülmektedir.

İbrahim Sabri^{8,9}

Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislamlarından olan Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri de Mehmed Âkif Ersoy hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. İbrahim Sabri, değerlendirmelerinde şiir gücü bakımından Mehmed Âkif'i överken, Türkiye'deki yeni konjonktürel durumdan dolayı sessiz kalmasından dolayı da eleştirilerde bulunmaktadır. Mısır'da sürgün hayatı yaşayanlardan olan İbrahim Sabri Bey, Mehmed Âkif'le Kahire'de yolu kesişip görüşen şahsiyetlerden birisidir.

İbrahim Sabri, Mehmed Âkif'in Gölgele isimli eserini de Türkçeden Arapçaya tercüme etmiştir.¹⁰

İbrahim Sabri Bey, Mısır Dâneleri'nin hacimli bir kısmını dostlarına ve yakından tanıma fırsatı bulduğu şahsiyetlere hitaben yazdığı şiirlere ayırmıştır. Bunlardan en dikkat çeken şüphesiz Mehmet Âkif Ersoy'a hitaben yazdığı 300 beyit civarındaki (içinde Mehmet Âkif'ten iktibaslar da yer almaktadır) "Mehmet Âkif" adlı manzumedir. Bu şiirde şair, babasının hastalığıyla ilgilendiği esnada Mehmet Âkif'in vefat haberini aldığı şu ifadelerle dile getirmektedir:

*Biz, böyle uğraşırken, asıl olmuşuz sağır,
Dehşetli bir haber ki, duyanlar şaşar kalır,
Günlerce evvel, ülkeyi sür'atle kaplamış,
Bir sihr: Sanki mâtemi âfâka saplamış:
Etmiş Mehmed Âkif, o günlerde irtihâl...
Zâlim ecel, şiirde ağâmdan, bulup mecâl,*

Bu beklenmeyen üzücü haber karşısında şaşkına dönen şair, Mehmet Âkif'e rahmet diledikten sonra onun şiiri ve tarzı hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

⁷ Araştırmalardan birisi için bkz. Kübra Küçükşen, "Mehmet Akif Ersoy'un Perspektifinden Sosyal Sorunlar: Aile Sorunları, Boşanma ve Yoksulluk" Söylem Filoloji Dergisi, 2021; 6(2): 368-378

⁸ İbrahim Sabri'nin Mehmed Âkif'le alakalı değerlendirmelerini olduğu gibi iktibas ettiğimiz çalışma için (s. 82-87) bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri'nden Seçmeler, Kabcacı Yay. İstanbul, 2021

⁹ İbrahim Sabri'nin Mehmed Âkif hakkında kaleme aldığı 300 beyit civarındaki manzumesinden hareketle hazırladığımız yeni çalışmamız da tarafımızdan kısa bir süre sonra neşredilecektir.

¹⁰ Bkz. Yekta Saraç, Mehmet Âkif'in Gölgelelerinin Arapça'ya Tercümesi ve İbrahim Sabri Efendi, Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, 1997, S. 5, s. 247-258

*Allâh rahmet eylesin, Âkif Bey, ibtidâ
 Meftûnu olduğum şu 'arâdandı, bir edâ
 Bir tarzı vardı, kendine mahsûs açık, selîs...
 Bir cevdet-i karîha ki âfâka mün'akis
 Rûhunda işleyen yed-i ressam, söyler:
 Âlem-şümûl levhâlar ibdâ' edip şair*

Mehmet Âkif'in şair gücü bakımından geçmiş çağların söz ve dil ustalarıyla denk olduğunu vurgulamaktadır:

*Âkif bu dâhiyâne beyâniyle Müslüman
 Tarzında, âdeta (Omiros)lar kadar, cihân
 Şâirlerinden addolunur, şiiri, bî-mesil
 Bir kudret-i beyân ki, eğer isteyip (Aşıl),
 (Herkül) menâkıbiyle, muhalled kasîdeler
 İnşâ edenlerin, o hurâfâtı, muteber
 Bir menkabet imiş gibi, îrâd ve naklini
 Tanzîren alsa hâmeyi, yazsaydı bir yeni
 Üslûb-ı dâstân ile, dîni mefâhiri,
 Lâyık olurdu nâmına: İslâm şâiri*

31

İbrahim Sabri, Mehmet Âkif'e büyük bir muhabbet ve hürmet beslediği halde onun devrin siyasi gidişatına yeterince muhalefet etmediğini düşünmektedir. Servet-i Fünûn şairlerinden Tefik Fikret'in "Sis" isimli şiirini örnek gösteren şair, Tefik Fikret'in muhalif kimliğiyle Mehmet Âkif'in çekimser tavrını şu mısralarla karşılaştırmaktadır:

*İslâm şâirinde, bu ma'kûs ittikâ,
 Bir an kıyâs edilmeli: (Tefik Fikret)'in,
 Mülhid olan seciye-i şiiriyle, pek derin
 Bir fark eder zuhûr, hükûmetle uğraşan
 (Fikret)'le bilâkis o hükûmet için koşan
 Yahut ale'l-ekall susan Âkif Bey'in şair
 Mesleklerinde... (Fikret)'in efkârı bî-nazîr
 Bir aşk-ı fikri neşreden eş'ârının vakûr
 Nazmında bir riyâzata benzer durur sabûr,
 Bekler tulû'-ı fecrini bir devr-i nasfetin
 Sisler, çamur, çakıl, uçurumlar... Bütün çetin*

Şeyler sarar muhîtinî lâkin onun cesûr

Burada Mehmed Âkif'in dinden dönen Tevfik Fikret'le mukayese edilmesi gerektiğini söyleyen şair, Fikret'in haykıran, Mehmet Âkif'in de susan taraflarına dikkat çekmektedir.

(Fikret), (Sis)in içinde azimkâr seslenir:

“Ey midelerin zehr-i tekâzası önünde,

Tevfik Fikret'in “Sis” şiirinde, devrin iktidarına karşı kararlı bir şekilde haykırdığını belirterek Sis'in yirmi mısramı vermektedir. Ardından on mısralık bir bölümle değerlendirmesine devam ettikten sonra, Tevfik Fikret'in Sultan II. Abdülhamid'e eleştiriler hatta ağır hakaretler yaptığı “Doksan Beşe Doğru” şiirinin tamamını vermektedir. “Doksan Beş'e Doğru”dan hemen sonra da, eleştirisini;

Âkif Bey'in, bu şiire mukâbil, değil eser,

Bir vaz'-ı ızdırâbı görülmez o devirde,

Bilakis, (İttihatçı) hissiyle, nâkide

Muğber olur, onun edebiyâtı, şahıssız,

Bir va'z tarzıdır ki, umûmen adamcağız,

Bir halkı müttehem görür ancak, ve ortaya

Söyler, bütün cemâate tevcîh edip, riyâ,

Fısk u fücûr ve cehl ve zulümden ne varsa hep...

Mısralarıyla devam ettirmektedir. Mehmet Âkif'in Tevfik Fikret'in mevzu bahis şiirine karşılık herhangi bir rahatsızlık duyarak ortaya bir şiir koymadığını belirtmektedir. Mehmed Âkif'in de Sultan II. Abdülhamid'i sevmediği hatta ağır eleştirilerde bulunduğu bilinmektedir. Mehmet Âkif'in “Köse İmam” isimli şiirinde geçen,

“Müslümanlık bu mu yâhû” diye insan yanıyor.

Gölgesinden bile korkup bağırın bir ödle,

Otuz üç yıl bizi korkuttu “şerîat” diyerek (Kalyon, 2017: 201).

mısralarıyla Sultan II. Abdülhamid'i ağır ifadelerle hatta hakaretlerle tenkit etmektedir. Mehmet Âkif, Mısır'da bulunduğu çileli yıllarında Ankara hükümetini eleştirmemiştir. İbrahim Sabri, onun hükümeti eleştirmesi durumunda “hain” damgası yiyeceğinden endişe ettiği için esir yaşamayı buna tercih ettiğini belirtmektedir.

Ben, böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâm'ı, uyandırmak için, haykıracaktım...

Âkif'in bu beytini misal veren İbrahim Sabri, bu şiirle ilgili şu dipnotu düşmüştür:

“(Hüsrân) ünvanlı bu şiiri altındaki Rumî 1335 yani Efrenc 1920 târihine dikkat etmeyerek okuyanlar; yazıldığı târihten on dört on beş sene sonra, şair, Kahire’de menkûb gibi bulunduğu bir sırada, (Safâhat)’ın (Gölgeler) ünvanlı yedinci bölümünde neşretmiş olması dolayısıyla, senelerden beri, Türkiye’deki inkılâba karşı, dili bağlı durmasından, i’tizar ediyor zanneder. Fakat, böyle bir mânâyâ çok yakışan şiirin târihi -maalesef- mütareke senelerinde, yani İttihatçıların, memleketi batırıp kaçtığı günlerde yazıldığını göstermektedir.

Şairin,

Sağa baktım, sola baktım

Hani sahipleri yurdun..?

dediği kayıp sahipler, zannedirim İttihatçılardır. Eğer öyle ise, -mübarek adam- o târihten on beş sene sonra neşrettiği kitabının başında, hâlâ İttihatçıların zevâline ağlamayı unutmuyor da, asıl ortadan kalkan, koskoca imparatorluğun, hilâfet ve diyânetiyle beraber, zevâli hâdisesine, bir mısra ile olsun, işaret etmiyor.”

İbrahim Sabri, Mehmed Âkif'in suskunluğu hususunda yukarıda misal verilen şiire karşılık şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kalacaksın yapayalnız yıkılan yurdunda

O zaman sen, yine hiç bozma da hep eyle nidâ:

“Ben, böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı

İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım ...”

Haykırma da “Ben haykıracaktım...” Diye, birkaç

Mısra' yazarak, sen yine söz söylemeden kaç!..

Kurnazca sıvışmak mı bu, meydân-ı sühandan?.

Ey şâir-i İslâm, senin nâmını zâten,

Yanlı bir izafet yaparak yâd ediyorlar:

Sen (Şâir-i Müslim), diye bir nâm-ı sebûkbâr

İhrâz edip, İslâm'a selametle muzâf ol!

Aynı şiirin devamında, Victor Hugo'dan yaptığı tercümeyle vermekte ve onun Napolyon gibi bir hasma açıkça çattığını belirtmektedir. Burada Victor Hugo ile Âkif arasında yaptığı karşılaştırmada, Victor Hugo'yu övmektedir.

(Victor Hugo), karşımda (Cezâ)'sıyla dikildi

Mecmû'a-i eş'ârını menfâdan uzatmış,

Paris 'te, Napolyon gibi, bir hasma çatmış

Necip Fazıl Kısakürek

Mehmed Âkif Ersoy'un şahsiyet olarak değerli birisi olduğunu fakat şiir gücü bakımından zayıflığını iddia edip görüş belirtenlerden birisi de Necip Fazıl Kısakürek'tir.¹¹

B. Sataşmayan Yazı Örnekleri

Peyami Safa

En büyük vatan şairlerimizi aruz yetiştirdi. Namık Kemal'le başlayan, Tevfik Fikret'le devam eden vatan şiiri dün Mehmed Âkif'le beraber torağa girmiş sayılabilir.

...

Tesadüfle izah olunamayacak kadar muayyen, tek bir sebepten ileri geliyormuş gibi sabit bir kader, vatan şairlerimizin hepsini ya sürgünlerde yahut zaruret, hüsrân ve muhitin tüyler ürpertici tasasızlığı içinde öldürdü. Mehmed Âkif de bu korkunç ananeden kurtulmuş değildir. Son defa Mısır'dan İstanbul'a geldiği zaman, Fransızların "Marseyyez"ini yazan Rouget de Lile'in yüzüncü ölüm yıldönümüydü. Sosyalist, komünist, ruvayalist, bütün Fransa onun mezarına diz çöküyordu; Bütün Fransa yüz sene sonra Marseyyez şairini ve bestekârını anarken, Türkiye on sene içinde İstiklâl şairini unutmuştu. Âkıbeti gözönünde olan hastalığında bir Mısırlıdan başka ona tek bir Türk'ün yardım eli uzanmadı, bilakis bazı gazetelerde, aleyhine yazılar çıktı. Şühedâ fıskırarak, toprağı sıksan şühedâ!

Bugün Âkif de o toprağın içindedir. Ve o şühedâ arasındadır. Bütün ömrünü Türk bayrağındaki hilalin şerefini müdafaaya tahsis eden şairin arkasından kendi mısraı tekrar edilebilir:

Bir hilâl uğruna yâ Rab ne güneşler batıyor! (Cumhuriyet gazetesi, 30/11/1936 akt. Çantay, 1966: 340-341).

Abidin Dâver

... Mehmed Âkif'in en büyük meziyyeti, her mısraını inanarak yazmış olmasındandır. Onun içindir ki meselâ İstiklâl marşı, hiçbir babayiğit tarafından benzeri yazılmayan, alev gibi bir şiirdir.

¹¹ Necip Fazıl'ın Mehmed Âkif eleştirisi için bkz. Cafer Gariper, Yasemin Küçükçoşkun, Necip Fazıl'ın Mehmet Âkif Eleştirisi, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Temmuz-Aralık 2016/8:16 (79-94)

Mehmed Âkif, şair değildir diyenlerin karşısında Çanakkale Şehidleri 'yle, İstiklâl Marşı ölmez bir abide gibi yükselmektedir.

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

diyen şair, bir müddet vatan-cüdâ yaşadıktan sonra nihayet en büyük emeline kavuşmuş, son nefesini vatanında vermiş, vatanının toprağına gömülmüştür.

Mehmed Âkif öldü; fakat İstiklâl Marşı şairi, yarattığı ölmez İstiklâl Marşı gibi ebedi bir hayata mazhar olarak yaşayacaktır (Çantay, 166: 323-324).

Nahid Mentеше

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;

Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.

İstiklâl Savaşı'nın maddi yoksuzluğu içinde ateş dolu bir göğüsle her şeye siper olunabileceğini bu kadar temiz söyleyen büyük sanakârimiz bugün artık dünyanın havasını teneffüs etmiyor. Fakat biz hâlâ onun havası içindeyiz (Yeni Milas Mecmuası, 1/1/1937, akt. Çantay, 1966: 342).

Orhan Seyfi

35

... Mehmed Âkif'in tam bu kıraatta bir şair olduğunu iddia etmiyorum. Fakat Türk edebiyatına hakiki erkek sesini o getirdi. Dar bir kafes içinde hülyalarını şakıyan Türk şiiri, hayatın sesini onun feryatlarıyla bize duyurdu. Alev gibi çırpınan bir kalbin içinden geçerek fikrin nasıl şiir olabileceğini ilk defa o gösterdi (Çantay, 1966: 306).

Fatin Gökmen

... Âkif müspet ilimlere çok kıymet verirdi ve bu ilimlerdeki terakkiyi takip etmek isterdi. Bana her gelişinde âmmevî yazılmış olan bir-iki mecmuayı ister ve gözden geçirirdi. Kâinat hakkındaki yenilikleri benden istizah ederdi. Fizik ve kimyaya ait olanları çok iyi anlardı.

Bu ifadelerden sonra, Fatin Gökmen Mehmed Âkif'in vefatına düştüğü tarihi de Hasan Basri Çantay'a gönderdiği mektubuna eklemiştir:

Mum gibi yandı ciğer çünkü vatan türküsünü

Hep geçen kapkara günlerde terennüm etti

Çıktı "kırklar" bir ağızdan dediler tarihin:

İçimizden Vatanın şairi Âkif gitdi (Çantay, 251).

Ahmed Hamdi Akseki

Mehmed Âkif'in vefatından hemen sonra 22 Ocak 1937 tarihinde Ahmed Hamdi Akseki, Mehmed Âkif'in dostlarından Hasan Basri Çantay'a şair hakkındaki değerlendirmelerini ihtiva eden bir mektup kaleme almıştır.¹² Mektupta Mehmed Âkif hakkındaki şu fikirleri dikkat çekicidir:

... *Âkif bütün manasıyla vatanperverdi, dindardı. Onu titreten bir şey varsa, vatanın parçalanması, milli birliğin bozulması, İslâm'ın ayakaltında sürünmesi idi. Manzum ve mensur bütün yazılarında bunu görüyoruz. Vahdet, istiklâl, terakki. İşte hep haykırmaları bu idi* (Çantay, 1966: 252).

Abdülhak Hamid

Türk edebiyatının şiiirleriyle isminden söz ettiren şahsiyetlerinden Abdülhak Hamid Tarhan'ın Mehmed Âkif hakkındaki düşünceleri de tarafsız bir nazarla ifade edilmiştir.

1. *İslamcı şairdir.*
2. *Tefrik edilemez.*
3. *Eserleriyle umumi hizmetleri vardır.*
4. *Rolü vardır. Pürüzsüz manzum yazan odur.*
5. *Ben yalnız edebiyat itibariyle tanırım. Diğer hususiyetleri beni alakadar etmez.* (Yeni Adam, nr. 167, 11 Mart 1937, s. 10. akt. Özlük, 2007: 203).

36

Korkut Bayülken

Hasan Âli Yücel'in Âkif hakkındaki (yukarıda bahsettiğimiz) yazısına yayımlanmasından kısa bir süre sonra bir itiraz yazısı Korkut Bayülken'den gelmiştir:

Şöyle başlıyorum. Öyle sanıyorum ki, Bay Hasan Âli de Âkif'i affetmekte kendine bir pay ayırmış olacak. Neyse ayrılan bu payın hak olmasında ittifak edemem... Zira, hak ancak bir vazife ile kesbolabilir. Acaba Âkif'e karşı olan vazife yapılmış mıdır?

Millî varlığımızın en canlı misali olan koca İstiklâl şairimize karşı borcumuzu ödedik mi? Vazifemizi yaptık mı? Kendilerinden her şeyden önce bunu öğrenmek isterdim. İşte bu istemek mecburiyetinde kalışım Âkif'im için esasen kanamakta olan yaralarımı bir daha zorla değiştirmiştir. Müteessirim:

¹² Bkz. Balıkesirli Hasan Basri Çantay, Âkifnâme, Ahmed said Matbaası, İst. 1966. s. 251-254

Âkif'in uzun zamandan beri sevgili yurdunun dışında yaşamasına sebep olarak gösterilenler... Daha sıcaklığını kaybetmemiş mübarek vücudunu kucaklayan mezarını taşlatmaktan başka bir şey değildir...

Bayülken aynı yazıda Mehmed Âkif'i şairin kaleminden çıkan mısralarla savunmaktadır.

Yazının devamında:

Softa dediler... Tarihten utanmasalardı (mürteci) bile diyeceklerdi. Kim bilir belki de dediler. Fes meselesinden yurttan atıldığını ortaya sürüp uzun uzun dedikodular yapıldı... Geri kafalı dendi fakat hiçbir kimse Âkif gibi tanımaya yanaşmadı, Lakin söyledi... Ağzına ne gelirse kalemine ne dolaşırsa yazdı. Âkif'i Âkif gibi biliyorsanız lütfen anlatınız, ispat ediniz ki inanalım buna ihtiyacımız var. Çünkü Âkif ne kupkuru bir şair ne de ulu orta bir insandır. O millî varlığımın kahramanlığımın biricik dilidir. Kendimi yalnızca onda bulur ve onda görürüm. Ölüm son milli şairimizi elimizden aldı, gitti. Öksüz kaldık. Biz Âkif'i Çanakkale, İnönü, Sakarya, Dumlupınarlar bahasına kazanmıştık. Nasıl böyle bir dönüşe imkân yoksa bir daha (Mehmed Âkif) kazanmamıza da imkân şöyle dursun ihtimal bile yoktur. O geçti artık. O kuyruklu bir yıldızmış. Bir defa (1840)'ta görünüp (1888)'de kayboldu. Bir defa da (1873)'te parlayıp (1936)'da eridi, gitti. Bakalım bir daha ne zaman görünür?

Efendiler... Dikkat ediniz, Âkif'in alınına vurulan kara benim alnıma vurulmuş demektir...

... Mısır'da kendisini karşılayan ve koruyan nihayet şu veya bu fert olmuştur deyip itiraf etmenizi çek isabetli ve fakat eksik, yine dar buldum. Hâlbuki bunun başka taraftan, başka kıymetlerle ölçülebilecek ve ayrı ayrı hepimizin yüzümüzü ilelebet kızartacak kadar acı tarafı vardır. Evet, Mısır'da Âkif'i şu veya bu fert korumuştur. Acıdır ki:

Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın

...

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

diye canından daha kıymetli olduğunu anlatmaya çalıştığı sevgili yurdunda, yabancı ellerde değil, ölüm kanlı dişleriyle ömrünü kemirirken yardımına yine o veya bu fertten, bir Mısırlı'dan başka hanginiz koştunuz? Hanginiz elinizi uzattınız? Bunu uğursuz bir tesadüfle tekrarlamak mecburiyetinde kalırken burkulan içimden kopan, dolan gözlerimden dökülen acı eseplerimi yine derin bir sızı ile anarım (Balıkesir Kaynak Mecmuası, 19 Şubat 1937, akt. Çantay, 1966: 353-356).

Bayülken, yukarıdaki ifadeleriyle Türkiye'ye hasta bir şekilde döndüğü zaman bile Mehmed Âkif'le ilgilenilmediğini, yine kendisine İstanbul'da Mısırlıların sahip çıktığını vurgulayıp,

Türkiye tarafının ilgisizliğini sorgulamaktadır. Merhumun misafir edildiği ve vefat ettiği apartmanın (Mısır Apartmanı İstiklâl Caddesinde) adından da anlaşılmaktadır. Bu apartman Mehmed Âkif'e Mısır'da hâmilik yapan Abbas Halim Paşa'ya aitti.

Yukarıda hakkında yazılanlardan bazılarının kısmen örneklediğimiz yazılar göstermektedir ki gönüllü sürgün aşamasında Mehmed Âkif Ersoy, memleket dâhilinde edebiyat ve basın çevresinin gündeminde kalmaya devam etmiştir. İstiklâl Marşı'nın yazılış safhasında para ödülüne karşı sergilediği tutum Âkif'in kişiliği hakkında net bir fikir vermektedir. Cumhuriyetin ilanı ile yeni kurulan sistemin yanında yer alma yarışına giren birtakım yazarların Mehmed Âkif'e sataşmaları hatta bu sataşmaların zaman zaman hakarete varması üzerine Mehmed Âkif, boyun eğmeyen şahsiyetinin gereği olarak çok sevdiği vatanını terk etmek zorunda bırakılmıştır. Mehmed Âkif'in, memleket dâhilinde hakkında yapılan sataşma yazılarına cevap verme tenezzülünde bile bulunmadığı görülmektedir. Gönüllü sürgün aşamasında hakkında yazılanlar, vefatının hemen sonrasında da hız kesmeyerek devam etmiştir. Gerek sürgün aşamasında gerekse de vefatı sonrasında hakkında yazılanların tamamı sataşma veya hakaret muhtevalı olan neşriyat değildir. Yine yukarıda örneklediğimiz gibi, hakkında yazılanların önemli bir kısmı da hak ve hukuk göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır. Yukarıda örnekleri verilen yazılardan Korkut Bayülken'in yazısı âdetâ Mehmed Âkif'e sataşıp hakarete bulunanları da sorgulayıcı niteliktedir.

Mehmed Âkif, sürgün aşamasında şahsına karşı, İslamiyet'i savunması, Osmanlı birliğini savunmuş olması, Arnavut asıllı oluşu bahanesiyle yapılan ilkel saldırılar ve aşağılanmalar karşısında memleketi terk ederek farklı bir duruş sergilemiştir. Devrin statüko taraftarlarının, kraldan çok kralcıların sözcüsü niteliğinde olanlardan Falih Rıfkı Atay'ın Devlet destekli gazetede yazısında Mehmed Âkif'e hitaben, "Hadi git artık, kumda oyna, bu memlekette işin yok senin!" gibi kullandığı ifade neticesinde Mehmed Âkif çok üzülüp memleketi aniden terk etme kararı almıştır. Âkif, sataşma içeren bu söze, hâmilini yapan yakın dostu Abbas Hâlim Paşa'ya ithaf ettiği şiirinde de değinmektedir. Şiiri olduğu gibi veriyoruz:

BİR ARÎZA⁽¹⁾

Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?

Bilmem, bir işim var; sana etsem mi havâle?

Vaktâ ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin;

⁽¹⁾ Velinimetim Emîr Abbas Halîm Paşa Hazretlerine.

*Vaktâ ki bizim yerleri rüyâ gibi seçtin;
Dikkatle bakın: Marmara'nın göğsüne yatmış,
Sırtındaki örtüyse bütün zümrüde batmış,
Bir, Heybeli, derler -bileceksin- ada vardır,
Etrafi da az çok ona benzer adalardır...
Gördün ya? Evet. Şimdi bu sâhilde biraz dur;
Herkes gibi Abbas Paşa'nın köşküne başvur!
Sen yolcu adamsın, bakan olmaz ki kusura...
Arz ettirerek ismini, çıktın mı huzûra,
Hilvanlıların hepsinin ihlâsını, ilkin,
Bir bir sayıver. Bitti mi defter, de ki:
"Lâkin,
Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzume sayıklar!
Zannım, mütekâid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar ammâ,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muammâ!
Mâmûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler."
Yâhu! Sorunuz bir: Bakalım tâkatı var mı?
Kaynarken adam oynamak ister mi? Sarar mı?
Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmuzunu efsâne bilenler!
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar,
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!
Ey çamların altında serilmiş, uzananlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!*

*Siz, camları örter, sakınırken cereyandan;
Biz, bodruma sarkar da kaçarken galeyandan!
Siz, mercanın âlâsını attıkça şişerken;*

*Biz, kumda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara âfâkını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!
Siz, yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;
Biz küplere binmiş; size hasretle bakarken!
İnsaf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyâmet?
Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet:
Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet:*

*Ben Heybeli'den vazgeçerim şimdilik, ancak,
Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak (Hilvan, 1 Ağustos 1345 (1929))*

İcmalen belirtmek gerekirse, aleyhinde konuşulup yazılanlar karşısında Mehmed Âkif'in tutum ve duruşu, her şeyi arkasında bırakıp Türkiye'de kimseye minnet etmeksizin gönüllü sürgün hayatına çıkmak olmuştur.

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, İstiklâl Marşı ve Çanakkale Şehitleri için kaleme aldığı manzumesiyle edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyetin kuruluşuyla gelişen yeni konjonktürel durumdan dolayı Mehmed Âkif hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar neşredilmeye başlanmıştır. Mehmed Âkif'le alakalı olarak yazan bazı yazarlar, O'nun Arnavut kimliğinden hareketle saldırı ve sataşma pozisyonuna girmişlerdir. Aynı zamanda Mehmed Âkif'in İslam inancından rahatsız olan bu kimseler, şairi dine bağlılığı sebebiyle de aynı şekilde aşağılama yoluna gitmişlerdir. Mehmed Âkif Ersoy da hiç kimseye minnet etmeyen bir kişilik özelliğine sahip olması dolayısıyla Türkiye'de hayatını devam ettirme defterini kapatarak Mısır'ın başkenti Kahire'ye yerleşmiştir. Kahire'de yaşadığı sıkıntılı senelerde ve hasta halde Türkiye'ye dönüşünde kendisiyle alakalı sataşma yazıları neşredilmeye devam edilmiştir. Bu yazılar, vefatından sonra da hız kesmemiştir. Rejim yanlısı veya yeni sisteme yaranmak için Mehmed Âkif'i bahane edip yazanların pek çoğu günümüzde silinip gitmiştir. Mehmed Âkif, aleyhinde yazılanlar karşısında minnetsiz bir şekilde kişilik özelliğinin gereği olarak terk-i vatan etmiştir. Ancak Mehmed Âkif hakkında yazılanlar büsbütün aleyhinde olan neşriyat değildir. O'nu öven veya tarafsızca değerlendiren yazıların sayısı da az değildir. Bu çalışmada Mehmed Âkif hakkında kaleme alınan menfi ve müspet yazı örnekleri üzerinde durulmuştur.

Kaynaklar

- Badıllı, Abdülkadir (1990). *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufasssal Tarihçe-i Hayatı*, İstanbul: Timaş Yay.
- Bilgi, Levent, Mehmed Âkif'in Vefası, Mehmed Âkif'e Vefasızlık, Harran İlahiyat Dergisi Harran İlahiyat Journal Sayı/Issue: 47, Haziran/June 2022, 185-208
- Cündioğlu, Düccane, (2005). *Âkif'e Dair*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Çantay, H. B. (1966). *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, İstanbul: Ahmed Sait Matbasarı.
- Çelik, Yakup (2017). *Mehmed Âkif Ersoy Safahat*, Ankara: Akçağ Yay.
- Düzdağ, M. E. (2003). *Mehmed Âkif / Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*. İstanbul: Şule Yay.
- Gariper, Cafer ve Yasemin Küçükcoşkun, Necip Fazıl'ın Mehmet Âkif Eleştirisi, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Temmuz-Aralık 2016/8:16 (79-94)
- İhsanoğlu, E., Kalyon, A. & Kalyon, F. (2021). *Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri Mısır Dâneleri'nden Seçmeler*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Kalyon, Abuzer (2017). Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Günleri, 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy, Ankara: TYB Yay.
- Kara, Serdar (2021). *Muhaliif Bir Gazeteci ve Yazar Olarak Zekeriya Sertel*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Konya, 2021.
- Kısakürek, N. F. (2008). *Son Devrin Din Mazlumları*, İstanbul: Büyük Doğu Yay.
- Küçükşen, Kübra "Mehmet Âkif Ersoy'un Perspektifinden Sosyal Sorunlar: Aile Sorunları, Boşanma ve Yoksulluk" Söylem Filoloji Dergisi, 2021; 6(2): 368-378
- Mumcu, Uğur (1995). *Kâzım Karabekir Anlatıyor*, İstanbul: Tekin Yay.
- Özlük, Nuran (2007). *Türk Basınında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Polemikler*, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı İstanbul: Yay.
- Saraç, M. A. Y (1997). Mehmet Âkif'in Gölgeleler'inin Arapça'ya Tercümesi ve İbrahim Sabri Efendi, Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, S. 5, s. 247-258
- Taşçı, D. Ali, Yücel dergisi, Şubat 1939, Tabutuna bayrak sarılmayan Mehmed Akif, <https://www.haber7.com/yazarlar/d-ali-tasci/1109733-tabutuna-bayrak-sarilmayan-Mehmed-akif>, (erişim, 06/09/2022).
- Yalçın, Soner <https://www.hurriyet.com.tr/kim-daha-iyi-turk-gelin-kafatasinizi-olcelim-7390134> (erişim, 21/08/2022).